

Bezdomovectví jako deprivace potencialit a hledání domova¹

HOMELESSNESS AS DEPRIVATION OF CAPABILITIES AND THE SEARCH FOR A HOME

Veronika Aresta²

ABSTRAKT

Článek pojímá bezdomovectví jako deprivaci potencialit. Na základě výzkumu s uživateli sociálního bydlení popisuje očekávání (expektance o bydlení) o budoucím bydlení v bytě očima samotných uživatelů tak i sociálních pracovníků zajišťující podporu v bydlení, ještě před nastěhováním do standardních bytů. Cílem článku je představit pojmenovaná očekávání uživatelů a analýzu faktorů, jež formulace těchto představ ovlivňují. Článek přispívá k pochopení procesu ukončování bezdomovectví v programu sociálního bydlení.

ABSTRACT

The article conceives of homelessness as a deprivation of capabilities. Based on research with social housing users, it describes expectations (housing expectations) about future housing in a flat through the eyes of both the users themselves and social workers providing housing support, even before moving into standard flats. The aim of the article is to present the named expectations of users and an analysis of the factors that influence the formulation of these ideas. The article contributes to understanding the process of ending homelessness in the social housing program.

KLÍČOVÁ SLOVA

capability approach, deprivace potencialit, ukončování bezdomovectví, očekávání, sociální bydlení, konverzní faktory

KEYWORDS

capability approach, deprivation of capabilities, ending homelessness, expectations, social housing, conversion factors

ÚVOD

Capability approach (dále jen CA) je vnímán jako nástroj, který nám umožňuje porozumět lidským schopnostem a fungování v různých sociálních kontextech. Poskytuje základ pro různé analýzy a hodnocení, které lze použít k formulaci politik a aktivit, které mají pozitivní vliv na kvalitu života a potenciál jednotlivců a společností (Robeyns, 2005).

---

1 Článek vychází z dizertační práce, která byla podpořena projektem „Sociální bydlení jako nástroj zvyšování kvality života lidí s omezeným přístupem na trh s bydlením“ z programu Specifického vysokoškolského výzkumu „Adaptace aktérů a institucí na vývoj současné společnosti“ (SVV-ADAKIN), přiděleného v roce 2021.

2 Katedra sociální práce, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, veronika.aresta@ff.cuni.cz

Podstata života jedince dle CA tkví v uplatňování svobodné volby při žití takového života, kterého má důvod si vážit a který směřuje k naplňování vlastních očekávání od budoucnosti. Základní orientaci na svobodu dokládá Sen také citací Marxe: „*To, co potřebujeme je nahradit nadvládou okolností a náhody nad jednotlivci nadvládou jednotlivců nad náhodou a okolnostmi*“ (Sen, 1989, s. 11). Svobody jsou v CA vyjádřeny tzv. potencialitami — příležitostmi člověka žít dobrý život. *Potencialita* (v překladech také schopnost nebo způsobilost) je definována jako soubor hodnotných „bytostí a skutků“, jako je dobré zdraví nebo láskyplné vztahy s ostatními, ke kterým má člověk skutečný přístup. *Potencialita* je odvozený pojem, týká se souboru cenných funkcí, ke kterým má člověk efektivní přístup. *Potencialita* člověka tedy představuje skutečnou svobodu jednotlivce vybrat si mezi různými funkčními kombinacemi — mezi různými druhy života, kterých má důvod si vážit (Wells, 2012). Sen také zavádí pojem rovnosti v základních potencialitách, resp. **svobodu jedince vybrat si život, kterého si lidé mají důvod cenit** (Sen, 1999). Svoboda je základním pojmem, protože se shoduje s rozvojem, pokud není člověk svobodný nemůže se rozvíjet (Braber, 2013). Předpokládá, že právě pocit svobodné volby při zvolení cesty k naplnění vlastních tužeb vyvolává v člověku pocity spokojenosti, štěstí, zdraví a větší produktivity než u lidí, kteří mají možnost svobodné volby odepřeny (Řezáč, 2020).

CA uznává, že jednotlivci nemusí nutně dosahovat stejných „činů“ ze stejného balíku zdrojů. Přítomnost sociálních charakteristik usnadňuje nebo brání jednotlivcům dosáhnout „činů“ v jejich individuálních životech, a tím posiluje nebo snižuje jejich potenciality. Stejně tak uznává, že „*svoboda jednání, kterou máme individuálně, je nevyhnutelně kvalifikována a omezena sociálními, politickými a ekonomickými příležitostmi, které máme k dispozici*“ (Sen, 2000: XI–XII). Tyto rozdíly byly označeny jako „konverzní faktory“ a mohou vycházet z vnitřních (osobních) i vnějších (sociálních a environmentálních) faktorů a ovlivňují schopnost jednotlivců přeměnit zdroje na schopnosti a fungování (Robeyns, 2003; Sen, 1985).

BEZDOMOVECTVÍ JAKO DEPRIVACE POTENCIALIT

Přístup CA není teorií vysvětlující chudobu, nerovnost nebo blahobyt. Je ale velmi užitečným rámcem pro pochopení okolností extrémních nerovností, jako je například bezdomovectví (Greenwood et al, 2021). „Chudoba“ je Senem chápána jako nedostatek/nemožnost žít dobrý život a „rozvoj“ je chápán jako rozšiřování tzv. potencialit. Chudoba omezuje příležitosti nejen ke vzdělání, ale také k fungování v základních potencialitách jako je zdraví a dlouhověkost (Sen, 1985). *Potenciality* odkazují na svobodu, kterou jednatel musí disponovat, fungování je projevem schopností v konkrétních rozhodnutích, kdo být a co dělat (Sen, 1993; Batterham, 2019; Greenwood et al., 2021).

Batterham (2019) navazuje na práce Evangelisty (2010), McNaughton (2010), kteří oba staví se na tezi, že bydlení je základ pro dosažení centrálních schopností. Evangelista (2010) tvrdí, že adekvátní bydlení je nezbytným předpokladem pro dosažení centrálních schopností dle Nussbaum (2000), a že bydlení, které podporuje centrální schopnosti je nezbytným předpokladem pro vytvoření domova.

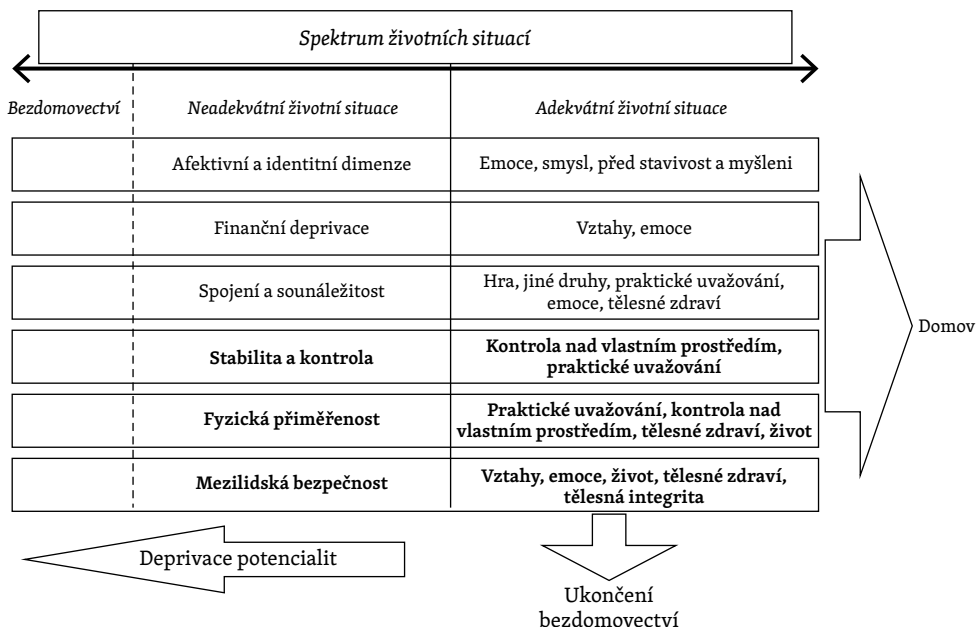
Bezpečný domov je základem rozvoje, obnovy a fungování v oblastech potencialit. „*Mít kontrolu nad svým prostředím, mít domov, ve kterém můžeme uspokojovat naše*

vlastní potřeby v soukromí bez vměšování se ostatních“ (McNaughton, 2010). Domov je tak místem, ze kterého jednotlivec může mobilizovat vnější prostředky a rozvíjet vnitřní prostředky potencialit (King, 2003). Domov a bezdomovectví lze pojímat jako protiklady na spektru životních situací v kontextu multidimenzionálního charakteru bezdomovectví jako takového (Batterham, 2019).

Multidimenzionální povaha domova a bezdomovectví lze dle Batterham (2019, s. 281) seskupit do šesti širokých dimenzí. Dimenze je nutno chápat jako kontinua, které pokrývají celé spektrum životních situací nebo jeho část. *Mezilidská bezpečnost* je považována za klíčovou dimenzi domova i bezdomovectví. Mezilidská bezpečnost vyžaduje, aby vztahy mezi známými i neznámými obyvateli byly bez násilí a zneužívání — rodinné násilí, týrání dětí, seniorů, zneužívání mezi spolubydlíci, ubytovnách, azylových domech, noclehárnách a dalších různých substandardních formách bydlení. Vyžaduje také možnost vyloučit nežádoucí osoby z nemovitosti a mít před nimi soukromí (Batterham, 2019).³ Životní situace, kdy domácnost bydlí ve *fyzicky přiměřeném bydlení* je stav, kdy přiměřenost obydlí je v souladu s potřebami domácnosti. V této rovině lze spatřovat oblast kulturních standardů bydlení, funkčnosti obydlí (sociální zařízení, kuchyň), existence prostoru pro přípravu jídla, bezbariérovost, pokud ji některý ze členů domácnosti potřebuje, bezpečnost obydlí jako takového (zabezpečení, elektřina). V tomto kontinuu životních situací lze spatřovat také samotnou dostupnost bydlení v prostor, tzn. zda mohou cestovat za rodinou, přáteli, zda je dostupná škola pro děti, lékaři atd. *Stabilita a kontrola* v životní situaci znamená mít legálně obývané obydlí včetně kontroly nad tím, s kým sdílím své bydlení a jak dlouho v bydlení mohou zůstat. Stablní bydlení ovlivňuje budování a vnímání domova včetně svých věcí, které domov budují. Jen tak může dojít ke stabilizaci života, možnosti cítit se klidně. Tato dimenze je zahrnuta v mnoha definicích bezdomovectví, skryta je pod hlavičkou právní jistoty bydlení. *Spojení a sounděžitosti* se věnuje řada popisů zahrnující důležitost vztahů s blízkými a okolím. Právě život a spojení s rodinou a přáteli nebo také v sousedství přispívá k budování pocitu, že někam patříte, jste něčeho součástí a můžete zažívat pozitivní emoce. Opakem je pocit izolace, odpojení se kvůli životní situaci. Právě bezdomovectví tak přináší rozpad do sociálních vztahů jednotlivců i rodin, u kterých zvláště dochází k narušení vztahů mezi členy domácnostmi, ať už blízké či vzdálenější rodině. *Finanční deprivace/dostupnost* zahrnuje možnost platit za bydlení a služby a také dostatek finančních zdrojů na úhradu dalších životních potřeb. *Afektivní a identitní dimenze* je spojena s prožitky domova i bezdomovectví. Bezdomovectví má emocionální, ontologický i duchovní rozměr (Somerville, 2013). Pro budování identity je domov významným aspektem. Procesy budování identity v bezdomovectví i v bydlení se však jeví jako vysoce individualizované mechanismy, v jejichž nastavení nelze hledat zásadní spojení. Identitní dimenze je neopominutelnou součástí životních situací, přestože její rozmanitost není jednoznačně operacionalizována.

³ Oblast mezilidské bezpečnosti autorka v definicích bezdomovectví postrádá a upozorňuje tak na jejich nedostatečnost. V definicích je často skryt pod sociální doménou bydlení, která však zahrnuje i aspekty jako mít prostor pro sociální vztahy.

OBRÁZEK 1: Spektrum životních situací (Batterham, 2019)

Diagram zobrazuje rozdělení spektra životních situací. Bezdomovectví a neadekvátní životní situace jsou definovány nedostatky ve výše popsanych oblastech, které jsou často zmiňovány v různých definicích bezdomovectví a vyloučení z bydlení a implikují tak stavy nedostatku potencialit. Adekvátní životní situace již zahrnuje rozvoj centrálních schopností a směřuje k budování kýženého domova. Diagram zahrnuje jak dimenze životních situací, tak kombinuje centrálních potenciality dle Marthy Nussbaum (2000). Centrální schopnosti jsou tak v různé míře zapříčiněny naplněním dimenzí životních situací. „Přístup k bezdomovectví jako deprivaci potencialit je odvozen z příkladové definice ohrožení základního fyzického zdraví nebo přežití. Bezdomovec je ten, kdo se nachází v životní situaci, kdy postrádá základní úroveň stability a kontroly a/ nebo zahrnuje mezilidské násilí nebo zneužívání a/nebo zahrnuje fyzické obydlí, které je nepřiměřené až ohrožující zdraví nebo přežití, protože mu chybí přístup k jiné adekvátnější životní situaci“ (Batterham, 2019, s. 289–290). Dialogu mezi výzkumem bezdomovectví a CA, ve kterém jsou řešeny otázky obydlí, domova, kontroly nad prostředím v kontextu potencialit se dále věnují Hopper (2007) ve své práci o sociální obnově u klientů se schizofrenií, stejně tak Kerman & Sylvestre (2019) v oblasti duševního zdraví u lidí se zkušeností s bezdomovectvím.

METODIKA VÝZKUMU

Cílem výzkumu bylo zjistit očekávání uživatelů programu o budoucím bydlení (označováno za expektance o bydlení) a popsat konverzní faktory, jež formulace očekávání

uživatelů sociálního bydlení ovlivňují. Tato zjištění mohou být užitečná pro pochopení situace před zabydlováním pro pracovníky programů sociálního bydlení.

Výzkumným přístupem byla zvolena deduktivní kvalitativní analýza (dále jen „DQA“) založená na teorii dle Gilgun (2015). Autorka přístupu nabízí přístup založený na popisech, výkladech a teoretizování. Tvrdí, že deskriptivní popisy jsou podstatou jak interpretace zjištění (podobně o interpretaci Musil, 2020), tak vývoje teorie (Gilgun, 2015). Data byla sbírána metodou polostrukturovaného rozhovoru. Výzkumný vzorek byl vybrán záměrně — byly osloveni uživatelé jednoho programu sociálního bydlení, tak aby měli všichni totožné podmínky vstupu do programu. Stejně tak dotazovaní pracovníci a pracovnice patřili k vybranému sociálnímu programu.⁴

VO 1: Jaké expektance měli o bydlení uživatelé programu sociálního bydlení ještě před získání bytu?

VO 2: Jaké konverzní faktory ovlivňují formulování expektancí uživateli programu sociálního bydlení?

Výzkumu se zúčastnilo 18 uživatelů (výzkumný vzorek A), dvě třetiny byly ženy, jedna třetina byla mužů. Nejvíce uživatelů bylo ve věku 55 a více let, což odpovídá prioritizaci při výběru nájemníků do sociálních bytů. Z hlediska složení domácnosti se jednalo především o jednotlivce. Výzkumný vzorek B představují sociální pracovníci, kteří v programu sociálního bydlení zajišťovali sociální práci v bydlení. Byli to pracovníci různých organizací zajišťující v dané lokalitě mj. terénní sociální služby a dále byly zapojeni v programu pro podporu domácností v bydlení. Někteří pracovníci znali uživatele programu z jiného druhu služby, jiní nikoliv. Celkově bylo hovořeno s 15 sociálními pracovníky, z toho bylo 12 žen a 3 muži.⁵

Analýza dat byla prováděna prostřednictvím kombinace kódování založeného na teorii a následně rozvinutého axiálního a selektivního kódování. Celý postup analýzy dat byl organizován pomocí softwaru MAXQDA.

INTERPRETACE EXPEKTANCÍ O BYDLENÍ

Cílem VO 1 bylo zjistit, jaká očekávání, představy formulovali o bydlení uživatelé, kteří se v životě potýkali se situací vyloučení z bydlení. Odpovědi byly kvantifikovány dle četnosti výskytu ve výpovědích. Výzkumná zjištění primárně odrážejí dosavadní zkušenosti uživatelů s bydlením a ukazují deficity, s nimiž se setkávali v minulosti. Tato zjištění lze chápat jako interpretaci sociální reality uživatelů programu, kteří se nacházeli v neadekvátní životní situaci dle Batterham (2019).

⁴ S ohledem na formulované výzkumné otázky a možnosti realizace výzkumného šetření byla zvolena triangulace založená na sběru dat od různých skupin osob (Denzin, 2007).

⁵ V rámci výzkumu byly dodrženy etické zásady jako svobodná volba zapojit se, podrobné vysvětlení účelu výzkumu, informovaný souhlas podepsaný se všemi informanty, anonymizace dat.

Mít klid na práci
 Mít prostor na dožití
 Mít střechu nad hlavou
 Mít dostupný byt s ohledem na fyzický stav
Cítit se v klidu bez stresu
 Mít základní vybavení bytu
 Být v bezpečném prostředí
 Být v čistém prostředí Mít soukromí

OBRÁZEK 2: Slovní mrak expektancí o bydlení formulovaných uživateli před nastěhováním (autorka práce)

Cítit se v klidu bez stresu

Od bydlení v bytě si uživatelé slibovali hlavně klid a snížení napětí, stresu. V důsledku předchozích zkušeností s bydlením, častého stěhování byla vidina nájemní smlouvy odměnou ještě před získáním bytu. Určitá nejistota je zneklidňovala během celého procesu žádosti podání o byt, jelikož se jednalo o administrativní proces, který neměl jasný a časově ohraničený výsledek. Celý proces získání bytu byl provázen zvýšeným stresem, kdy bylo například potřebné prokazovat každý měsíc zájem o byt. Zvýšený stres žadatelé zmiňují mj. s konkrétními nabídkami bytů. Několik žadatelů muselo z různých důvodů odmítnout první nabízený byt. V praxi se ukázalo, že až pět žadatelů z výzkumného vzorku odmítlo byt, jelikož zcela neodpovídal jejich možnostem (například velká rozloha bytu a s tím spojený vyšší nájem, umístění bytu v lokalitě). Ukázalo se také, že někteří přijali byt s obavou z jeho odmítnutí, což jak bude uvedeno dále v textu zvyšuje riziko udržení si bydlení a budování pocitu domova jako takového. Netransparentnost procesu možnosti odmítnutí nabízeného bytu zvyšuje stres a nejistotu, což v důsledku posiluje touhu a představu o klidném bydlení v budoucnu.

Být v bezpečném prostředí

Výpovědi uživatelů zdůrazňují především aspekt fyzické bezpečnosti. Bezpečný byt je místo, kde se lidé cítí chráněni před vnějšími hrozbami, např. před násilím, odcizením věcí nebo nepříznivým počasím. Fyzická bariéra v podobě zdi, dveří a zámků a zároveň faktu, že klíče od bytu budou mít pouze ti, kterým je chci dle vlastního rozhodnutí svěřit, zvyšuje pocit bezpečí. Jak ilustruje odpověď jedné z uživatelek.

„Nějaký ten byteček, svoje království, kde mě nikdo nebude vyhazovat, vydírat psychicky, protože věděl, že nemám kam jít, že se nemám o koho opřít“ (Uživatelka E).

Dostupnost bytu s ohledem na potřeby domácnosti v oblasti fyzického zdraví a velikosti domácnosti

Požadované parametry bytu s ohledem na fyzický stav byly součástí již samotné žádosti o byt. Jeden z uživatelů upřednostnil v nabídce bytů zvýšené přízemí před existencí výtahu, další uživatelka měla konkrétní požadavek na domov s výtahem z důvodu fyzického znevýhodnění. Jeho požadavek směřoval k potřebě cítit se bezpečně.

„Já jsem říkal, že chci přízemí nebo první patro a oni mi dali první patro. To je teda lepší než přízemí, že vám tam nikdo nevléze a můžete větrat“ (Uživatel Mi).

Uživatelé neměli konkrétní představy o velikostech bytů, každopádně v kontextu jejich příjmových situací, každý m² navíc se odráží na ceně za nájemné. Očekávali tak spíše menší rozlohy bytů. Opačná situace nastala u jediné větší rodiny z výzkumného vzorku. Pro Paní Z byla potřebná větší rozloha bytu s ohledem na přítomnost šesti dětí. Přesto však neočekávala, že na tento fakt bude brán zřetel.

„No já jsem si takový byt ani nepředstavovala, to jsem nečekala něco takového velkého, vždycky jsem si říkala, to nikdy nebudeme mít, tak jsme se dočkali“ (Uživatelka Z).

V rámci představ o bydlení bylo také často zmiňováno přání balkónu z důvodu kouření nebo pěstování květin. Předpokladem je, že uživatelé tak nechtějí žít v zakouřeném prostředí a přejí si zvelebovat své budoucí bydlení, ještě před jeho získáním. Fakt, že při párování domácnosti a bytu byly zohledněny požadavky na parametry bytu uvedené v žádosti je významným faktorem, jež ovlivňuje spokojenost a následně udržení bydlení. V případě, že nedojde k nasycení těchto potřeb a byt neodpovídá fungování jeho nájemce, vzniká řada situací, se kterými je dle slov sociálních pracovníků mnohdy neřešitelné se vyrovnat a zvyšuje se riziko ztráty bydlení.

Potřeba mít střechu nad hlavou

Někteří účastníci pojali odpovědi s důrazem na existenci střechy nad hlavou bez jakýchkoliv dalších detailů. Soustředili se pouze na fakt, že budou mít střechu nad hlavou a nebudou muset zůstat v dosavadním bydlení. Řada z nich už předpokládala určitou náročnost celého procesu stěhování a následného zabydlení.

„Já jsem neočekával nějak nic, jsem chtěl bydlet jenom, teď byla otázka, jestli bude vůbec kuchyň, co je potřeba zařídit, to jsem nevěděl předem, ale ani jsem si nic nepředstavoval. Já jsem ani nedoufal, že by mi ten byt přidělili“ (Uživatel F).

Touha po soukromí a osobním prostoru

Již při prvním kontaktu s potenciálním bytem je pro mnohé důležité mít místo, kde mohou mít svůj osobní prostor, daleko od shonu ubytoven či jiných míst, kde byli dříve nuceni žít. Touha po soukromí a osobním prostoru tak deklaruje frustraci, kterému byli uživatelé vystaveni dříve. Byt v tomto směru nabízí jistotu v naplnění právě soukromí a osobního prostoru bez jakýchkoliv omezení oproti např. ubytovněm nebo pobytovým sociálním službám.

„No, když jste na ubytovně, tak jste ráda, že máte soukromí. Je to sice kamrlík, ale říká vám to pane“ (Uživatel Iv).

Klid na práci

Někteří z uživatelů měli již v době před bydlením přivýdělek, zpravidla z domova. Jednalo se o telefonické dotazování nebo ruční práce. Ve svých očekáváních tak for-

mulovali potřebu mít klid na práci, které zvláště na ubytovnách či v pobytových službách nebylo umožněno nebo v omezené míře.

„Klid, že já jsem vlastně celý život žila ve stresu a ten byt mi nabízí ten klid, takže já si dělám svoje, nebo vlastně pracuju s lidmi po telefonu“ (Uživatelka E).

Mít místo k dožití

Jak ukazuje charakteristika výzkumného vzorku, dvě třetiny uživatelů byly již pokročilejšího věku. Uživatelé tak předpokládali, že byt, který nabydou bude také místem ke klidnému stáří a který se jim podaří udržet si do konce života.

„Pocit bezpečí, že bych tam chtěla jakoby dožít, a já vím, že vám to bude znít divně, ale já strašně myslím dopředu, nemůžu za to, ale mám to tak od těch 18., že myslím třeba i na půl roku dopředu, ne že plánuju dopředu, ale v duchu si přemýšlím, jak bych to chtěla do budoucna nebo tak“ (Uživatelka E).

Mít základní vybavení

Někteří uživatelé formulovali své představy v oblasti základního vybavení bytu, kde zmiňovali především kuchyň a koupelnu. Velkou roli zde hrál opět věk uživatelů, kdy preferovali spíše sprchu než vanu. Zajímavým aspektem odpovědí byly mnohdy ne zcela předvídatelné představy/požadavky například v oblasti bezpečnosti, kdy byly formulovány obavy ohledně vafek nebo jak je uvedeno výše preferování vyšších pater od přízemí. Stejně tak v rámci kuchyně postačil sporák, trouba byl považována za nadstandardní vybavení. Uživatelky zmiňovaly, že postačí remoska. Touha po dostupné kuchyni a koupelně potvrzuje frustraci uživatelů ze společných koupelen a kuchyní, které jsou typické pro ubytovny a pobytové sociální služby. Možnost mít se umýt také předchází zdravotním komplikacím z důvodu kožních onemocnění ze nečistoty, což si také uživatelé slibovali od budoucího bydlení.

BYT V ČISTÉM PROSTŘEDÍ

V substandardních formách bydlení se uživatelé často setkávali s nízkým hygienickým standardem, mají mnohdy zkušenosti s životem se štěnicemi. Sdílení domácnosti s tímto hmyzem způsobuje dlouhodobě stres a v prostředí ubytovny je tento problém pro jednotlivce v podstatě neřešitelný. Vidina čistoty bytu bez štěnic a jiného hmyzu byla potřebnou charakteristikou budoucího bydlení.

ZJIŠTĚNÉ KONVERZNÍ FAKTORY A JEJICH VLIV NA FORMULACI EXPEKTANCÍ O BYDLENÍ

VO 2a,b si klade za cíl tematizovat konverzní faktory, jež ovlivňují formulaci expektancí o budoucím bydlení. Zjištěné významné konverzní faktory přispívají k pochopení identifikovaných expektancí a dokreslují kontext charakteristický pro situaci vyloučení z bydlení. Popsané faktory ovlivňují zabydlení a v důsledku také udržení bydlení jeho uživateli. Jejich tematizace může sloužit sociálním pracovníkům pro účely nastavování podpory před získáním bytu (i v době získání bytu) a době v byd-

lení. Mohou posloužit i jako faktory, na které je dobré se zaměřit s ohledem na párování žadatele s bytem, jelikož sociální pracovníci jsou mnohdy účastni také na prohlídkách bytů s žadatelem. Ve chvíli, kdy některé konverzní faktory implikují jasnou potřebu např. dispozici bytu, vybavení bytu, je důležité, aby sociální pracovníci situaci s žadatelem dobře pojmenovali a vysvětlili mu důsledky pro další bydlení v bytě. Tyto důsledky by se mohly transformovat v ohrožující konverzní faktory udržení si bydlení a omezovaly by tak rozvoj potencialit uživatelů v bytě.

Níže uvedené faktory jsou syntézou výpovědí od obou výzkumných vzorků, přičemž se nedá říct, že by některé konverzní faktory byl identifikovány pouze u jedné skupiny.

Osobní:	věk, pohlaví, fyzický stav, duševní onemocnění, trauma, vnitřní prožívání spojené se získáním bytu
Sociální:	složení domácnosti, zkušenosti s předchozím bydlením, mýty spojené s bydlením, doba trvání vztahu mezi klientem a sociálním pracovníkem
Environmentální:	nejistota ohledně přidělení bytu, nejistota ohledně odmítnutí bytu

TABULKA 1: Konverzní faktory ovlivňující formulaci očekávání o bydlení v bytě (autorka práce)

Analýza dat ukázala, že na formulaci očekávání o budoucím bydlení mají významný vliv kombinace osobních, sociálních i environmentálních konverzních faktorů. Mezi osobní konverzní faktory výzkumného vzorku patří věk, pohlaví, zdravotní stav a vnitřní prožívání spojené se získáním bytu. Dále zcela zásadně ovlivňuje formulaci expektancí konverzní faktor zkušenosti z předchozího bydlení a průběh přidělení bytu.

Očekávání účastníků se převážně odlišovala na základě **pohlaví**. Ženy měly o budoucím bydlení představy jasnější. Muži o svých dřívějších představách mluvili stroze s ohledem na technické parametry, jako poschodí, existence výtahu či nikoliv.

„Já jsem si přála mít balkon, a ještě jsem si pak říkala, kdybych tak měla ještě vanu, a ono se mi to splnilo, takže jsem asi byla hodná“ (Uživatelka R).

Vliv na formulaci očekávání a svých požadavků na bydlení měly také různé **věkové kategorie**. Jelikož uživatelé programu byly převážně lidé z vyšší věkové kategorie, jejich představy odrazovaly potřeby s ohledem **na zdravotní stav** a na nutnost důstojného místa k dožití. Stejně tak **duševní onemocnění** představovalo faktor, který ovlivňoval formulaci očekávání. Uživatelé s duševním onemocněním pociťovali vyšší stres, významně sníženou sebedůvěru, kterou museli společně se sociálními pracovníky překonat, aby vůbec nastala fáze nastěhování.

Významně v procesu formulace expektancí intervenují emoční stavy klientů. Nejčastěji tematizované jsou emoce: **skeprese, strach a radost**.⁶

⁶ Ve výpovědích byly analyzovány pomocí metody kolokace kódů (emoce a očekávání o budoucím bydlením).

A. Neexistence expektancí o budoucím bydlení v důsledku skepse

Mnoho klientů má pochybnosti a strach o možnosti získat byt, myslí si, že je to příliš nereálné, mají za sebou velkou řadu pokusů. Tato nervozita tak u některých vede k negativním myšlenkám a nedůvěře v proces získání bytu, který může trvat až měsíce. Tyto pocity a stavy myslí, tak v důsledku implikují, že klienti nejsou otevření formulováním představ o bydlení, interpretují sociální pracovníci.

„Spousta těch lidí nevěří, že k tu dojde. Mají obavy, že vlastně je to tak nereálné, že se něco takového bude dít, že tomu nevěří“ (Pracovnice Pa).

B. Klienti touží po jiném životě, než mohli doposud žít v předchozím bydlení (radost)

Sociální pracovníci potvrzují, že uživatelé programu sociálního bydlení si představují své budoucí bydlení jako místo klidu, stálosti a prostoru pro normální život. Touží po opaku toho, co v doposud některých substandardních formách bydlení zažívali. Prioritou je mít střechu nad hlavou.

„Oni mají očekávání, že když si prošli po těch ubytovnách a různě, tak jejich očekávání je to, udržet si ho – to je pro ně to hlavní“ (Pracovník Jo).

Pracovníci dále uvádějí, že jejich klienti od bydlení očekávají prostor pro změnu v lepší. Zmiňují stabilizaci životní situace, nalezení práce, rozvoj zálib, tvoření domova v podobě zařizování si bydlení dle vlastního vkusu.

„Já si myslím, že oni jsou strašně rádi, že budou mít svůj vlastní byt, kolikrát poprvé v životě, nebo fakt po dlouhé době, že se těší na to soukromí“ (Pracovnice Mi).

C. Neformulují expektance, protože mají velké obavy (strach)

Klienti mohou mít obavy z nového prostředí, formy bydlení, ale postupem času mohou změnu ocenit. Zatímco někteří klienti mohou být nadšení z toho, že mají svůj vlastní prostor, jiní mohou mít strach z toho, že budou sami bez známých kontaktů. Celkově jsou emoce klientů smíšené, ale spíše převažují pozitivní pocity ze získání vlastního prostoru.

„Ale občas se stává, že se bojí té samoty, že odejdou z toho azylového domu a půjdou někam do bytu v úplně jiné části Prahy a nebudou tam mít svoje známé, ale řekla bych, že převažují ty pozitivní emoce, že budou ve svém a těší se na to“ (Pracovnice Mi).

Ve výzkumném vzorku se vyskytovaly také odpovědi, které implikují **strach, skepsi a chybějící sebevědomí** k zvládnutí životní situace. Lidé, kteří prošli zkušeností bezdomovectvím, často narážejí na hluboko zakořeněnou skepsi a snížené sebevědomí. Tato zkušenost, spojená s životními nejistotami, izolací od společnosti a častými pocity ztráty důstojnosti, může vést k vnitřním pochybnostem a sebekritice spojenou s tím, že nejsou ochotni formulovat nějaké představy o lepší budoucnosti, případně pochybují o vlastních schopnostech zvládnout situaci v bydlení.

„No jaký pocit, měla jsem z toho strach, že jo, protože jsem nevěděla, jestli tam půjdu zbytečně, nebo jestli ho dostanu, dělala jsem si naděje no. Bylo to náročné“ (Uživatelka Kv).

VLIV ZKUŠENOSTÍ Z PŘECHOZÍHO BYDLENÍ NA FORMULACI EXPEKTANCÍ

Formulace expektancí je ovlivněna mírou prožitků a zkušeností a traumaty jednotlivců s životem v substandardním bydlení. Délka a forma vyloučení z bydlení je premisou pro přijetí role života v substandardu. Společným rysem všech účastníků byla zkušenost s mnoha stěhováním a zkušenost s ubytovny. Na základě zkušeností z přechozího bydlení lze charakterizovat výzkumný vzorek především jako soubor uživatelů, kteří si prošli různými formami standardního i substandardního bydlení dle typologie ETHOS. Dochází tak ke kumulaci zkušeností od ubytování v komerčních ubytovnách, azylových domech, ubytovnách s vyšším standardem (ubytovny pro pracovníky), spaní ve stanu, v rekreačních objektech, na ulici.

Uživatelé programu mají zkušenosti nejčastěji s pobytovými sociálními službami, nájemním bydlením a pobytem na ubytovně. Pobytové sociální služby jsou ze zákona poskytovány pouze jeden rok, což zapříčilo následné stěhování domácnosti jinam. Z hlediska nájemního bydlení byl uváděn nejčastěji důvod nemožnost platit vysoký nájem, který byl navýšen vlastníkem. V rámci ubytoven uživatelé komentují zkušenosti primárně negativní s ohledem na nemožnost mít soukromí, sdílení společné koupelny, výskytu špíny a nepořádku (zmněny jsou i štěnice a švábi). Dva uživatelé však vyhodnotili na ubytovnách i pozitivní aspekty související s kvalitou bydlení, některé ubytovny zvláště ty pro pracující mají údajně vyšší standard. Je tam čisto a zajištěn pravidelný úklid. Jedna z uživatelé hodnotila pozitivně zkušenost s bydlením na ubytovně v souvislosti s možností být stále v kolektivu a v centru dění.

Lidé, kteří si zažili zkušenosti s pobytem na ulici si nesli velmi bolestné/traumatizující životní příběhy (nemoc v rodině, rodiče bezdomovci, zkušenost s pobytem na ulici, násilí aj.) formulovali své představy o možném bytě prostě nebo prostřednictvím negativního vymezení, co nechťejí. Z jejich odpovědí lze interpretovat, že získat standardní bydlení pro ně znamenalo významný životní milník, ve který ani nedoufali a spíše se tedy při formulaci představ uchylují k základním funkcím bydlení — bezpečí, soukromí, klid. Druhá, větší část uživatelé programu popisovala zkušenosti se situací bez bytu, nejistým anebo nevyhovujícím bydlením. Objevovaly se zkušenosti s bydlením v zahradních domcích, u rodiny a přátel, s bývalými partnery, v azylových domech, na ubytovnách, v nájemním bydlení. Tito lidé v odpovědích reflektovali své představy o budoucím bydlení detailněji. Jejich zkušenosti s mnoha formami bydlení přispěly k variantnosti odpovědí. Dokázali mnohdy pojmenovat své požadavky spojené s vybavením bytu — chci sprchu, chci patro, ne přízemí, chci balkon.

Za významný konverzní faktor ovlivňující formulaci expektancí u klientů považují existenci a dobu trvání vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem. Právě existence vztahu mezi sociálním pracovníkem ještě před nastěhováním přispívá k reálnému formulování očekávání o bydlení uživateli. Sociální pracovníci ještě před nastěhováním intervenují, tak aby uživatelé věděli, jaké nároky přináší stěhování a bydlení v městském bytě. Snaží se tak domácnosti připravit na proces stěhování, který považují za náročný úkol, zvláště pro uživatele, kteří doposud nikdy ve stan-

U kamarádky Ubytovna
 Byt od syna
 U partnera U syna
 Chata
 Ústavní péče U rodičů
 Tréninkové bydlení
Pobytové sociální služby

OBRÁZEK 3: Slovní mrak — Předchozí bydlení (autorka práce)

dardním bydlení nebydli. Těmito apely tak mohou ovlivňovat formulace expektancí klientů, se kterými mimo jiné pracuje i tato výzkumná studie.

Při práci s očekáváním o budoucím bydlení se u uživatelů sociální pracovníci setkávají s častými mýty o bydlení v bytě. Jedním z mýtů je, že uživatelé očekávají, že vše bude fungovat bez problému. Neberou v potaz žádná rizika, která by mohla ohrozit stabilitu bydlení, příkladem může být nepravidelná úhrada dávek, ze kterých bydlení z velké části domácnosti hradí. Dále uživatelé často podléhají mýtu, že získáním bytu se vyřeší všechny jejich další problémy a nebudou vznikat nové. Tato iluze však bývá rozplynuta poté, co uživatelé zjišťují náročnost procesu stěhování a zabýdlování, včetně veškerých byrokratických kroků. Díky navázanému vztahu před získáním bytu, tak dokáží sociální pracovníci intervenovat a upozorňovat na náročnost procesu. Vnímají tak podporu sociální práce před získáním bytu za stabilizující faktor, který dokáže zmírnit náročnost procesu stěhování a zabýdlení a nabídnout tak uživatelům potřebnou podporu i v oblasti zajištění konkrétních činností, jako je např. stěhování, získávání nového nábytku, komunikace s bytovým odborem.

Dále sociální pracovníci zmiňují, že významným faktorem formulace expektancí je také nejasnost ohledně možnosti výběru bytu, kterou ani oni sami neumí metodicky uchopit. Sami mají radost, že klient dostal nabídku na byt, ale těžko se jim pracuje se situací, kdy byt není zcela souladu potřebami jejich klienta (například je příliš velký, tudíž i drahý, není v dobrém stavu). Vnímají rizika přijetí i nepřijetí bytu, která se těžko v takto existenčních životních situacích s klienty komunikuje. V tomto směru považují oceňují sociální pracovníci přístup pronajímatele, respektive bytového odboru, jehož vstřícnost může situaci významně prospět, ale zároveň mají i špatné zkušenosti s ohledem na specifické bytové potřeby domácností a nekomunikační ze strany bytového odboru.

ZÁVĚR

Výsledky jednoznačně potvrzují multidimenzionální podobu bezdomovectví jako deprivace potencialit, které uživatelé také očekávají o budoucím bydlení. Materiální dimenze očekávání se v odpovědích uživatelů projevila důrazem na základní vybavení bytu, možnost osobní hygieny a zajištění čistého a bezpečného prostředí. Touha

po klidu a snížení stresu souvisí s psychologickou dimenzí bezdomovectví — byt zde nepředstavuje pouze fyzický prostor, ale i místo poskytující pocit stability a kontrolu nad vlastním životem. Silně rezonující potřeba soukromí a autonomie ukazuje na sociální rozměr bytové nouze, kdy předchází zkušenosti s životem v institucionálním nebo sdíleném obydlí vedly k frustraci rozhodovat o svém prostředí. Celkově lze říci, že očekávání přecházejících do sociálního bydlení nejsou jednostranně zaměřené pouze na bydlení jako fyzickou entitu, kontext stability bezpečí, autonomie a životní perspektivy. Z výzkumu dále plyne, že konverzní faktory mají zásadní vliv na proces formulace očekávání o bydlení a následně na zotavení v novém prostředí. Osobní faktory, jako jsou věk, pohlaví, zdravotní stav a emoční nastavení, ovlivňují, jak si uživatelé představují svůj budoucí domov. Emoční stavy jako skepse a strach mohou vést k neochotě vytvářet představy o budoucnosti, zatímco radost a touha po stabilitě podporují pozitivní přístup k novému bydlení. Tyto poznatky mohou být cenné pro nastavování podpory a intervencí v oblasti sociální práce v sociálního bydlení. Sociální faktory, včetně předchozích zkušeností s bydlením a vztahu se sociálním pracovníkem, pomáhají utvářet realistická očekávání. Environmentální faktory, jako nejistota spojená s přidělením bytu, mohou dále ovlivnit schopnost klientů plánovat a připravit se na nový život v bytě. Právě práce s konverzními faktory se tak může velmi napomoci posuzování a nastavování intervencí v praxi sociálních pracovníků.

LITERATURA

- BATTERHAM, Deb, 2019. Homelessness as Capability Deprivation: A conceptual Model. *Housing, Theory and Societ* [online]. 36(3), 274–297 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14036096.2018.1481142>
- BRABER, Collin den, 2013. The introduction of the capability approach in social work across a neoliberal Europe. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice* [online]. 22(4), 61–77 [cit. 2023-04-19]. Dostupné z: <https://journalsi.org/articles/10.18352/jsi.380>
- DENZIN, Norman K., 2007. *On Understanding Emotion*. London: Routledge. ISBN 9781412806749.
- EVANGELISTA, Guillem Fernández, 2010. Poverty, homelessness and freedom: an approach from the capabilities theory. *European Journal of Homelessness* [online]. 4, 189–203 [cit. 2023-08-14]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/download/think-piece-1-24509888171455826499.pdf>
- GILGUN, Jane, 2015. Beyond Description to Interpretation and Theory in Qualitative Social Work Research. *Qualitative Social Work* [online]. 14(6), 741–752 [cit. 2023-08-16]. Dostupné z: <https://doi/10.1177/1473325015606513>
- GREENWOOD, Ronni Michelle et al., 2021. Structure and agency in capabilities-enhancing homeless services: Housing first, housing quality and consumer choice. *Journal of community & applied social psychology* [online]. 32(2), 315–331 [cit. 2023-08-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1002/casp.2577>
- HOPPER, Kim, 2007. Rethinking social recovery in schizophrenia: What a capabilities approach might offer. *Social Science & Medicine* [online]. 65(5), 868–879 [cit. 2023-06-06]. Dostupné z: <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1016/j.socscimed.2007.04.012>
- KERMAN, Nick, SYLVESTRE, John et al., 2019. Predictors of Mental Health Recovery in Homeless Adults with Mental Illness. *Community Mental Health Journal* [online]. 55, 631–640 [cit. 2023-08-19]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10597-018-0356-3>
- KING, Peter, 2003. Housing as a Freedom Right. *Housing Studies* [online]. 18(5), 661–672

- [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/02673030304259>
- MCNAUGHTON, Carol Nicholls, 2010. Housing, Homelessness and Capabilities. *Housing, Theory and Society* [online]. 27(1), 23–41 [cit. 2023-08-20]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/14036090902764588>
- MUSIL, Libor, 2020. Interpretace očekávání těch druhých sociálními pracovníky. *Sociální práce* [online]. 20(6), 5–22 [cit. 2023-05-24]. ISSN 1805-885X
- NUSSBAUM, Martha, 2000. *Women and human development: The Capabilities Approach*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 978-0-511-33743-7.
- ROBEYNS, Ingrid, 2005. The Capability Approach: a theoretical survey. *Journal of Human Development* [online]. 6(1), 93–117 [cit. 2023-05-11]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/146498805200034266>
- ŘEZÁČ, Karel, 2020. Koncepce očekávání jako komplexní evaluační nástroj v sociálních vědách. *Sociální práce* [online]. 20(6), 23–34 [cit. 2023-05-24]. ISSN 1805-885X
- SEN, Amartya, 1985. *Commodities and Capabilities*. Noida: Oxford University Press India. ISBN: 9780195650389.
- SEN, Amartya, 1989. Development as Capability Expansion. *Journal of Development Planning* [online]. 19, 41–58. Dostupné z: https://www.ophi.org.uk/wp-content/uploads/Sen-2003_Development-as-Capability-Expansion.pdf
- SEN, Amartya, 1993. *The Quality of Life*. Oxford: Clarendon Press. ISBN: 9780198287971.
- SEN, Amartya, 1999. *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press. ISBN: 0198297580.
- Sen, Amartya. 2000. *Social Exclusion: Concept, Application, and Scrutiny*. Manila: Office of Environment and Social Development, Asian Development Bank. ISBN 971-561-274-1.
- WELLS, Thomas R., 2012. Sen's Capability Approach. *Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://iep.utm.edu/sen-cap/>